

Bijlage 2. Verslag van het overleg tussen de SERV, de Vlor en de leden van de ontwikkel- en valideringscommissies

---

1 Deelnemers aan het overleg

Ann Verreth, algemeen voorzitter van de Vlor

Pieter Kerremans, administrateur-generaal van de SERV; Helga Coppen, adjunct administrateur-generaal van de SERV;

Mia Douterlungne, administrateur-generaal van de Vlor;

Geert Schelstraete, voorzitter van dit overleg en voorzitter van de werkgroep modernisering einddoelen van de Vlor;

Joris Renard, commissie onderwijs van de SERV en vertegenwoordiger van de voorzitter van de SERV;

Roos Herpelinck, Marleen Colpin, permanent secretariaat van de Vlor;

Mieke Valcke, secretariaat van de SERV

Hannelore Baeyens, Dries Froyen, AHOVOKS;

Paul Buyck, Tanja Ceux, Luc Coppieters, Goele Cornelissen, Eline Derriks, Dominiek Desmet, Cindy Lammens, Saskia Lieveyens, Joshua Lindeboom, Wendy Luyckx, Isabelle Melis, Isabel Rots, Els Supply, Wendy Thomas, Jos Vaesen, Filip Vandenbergh, Johan Vandenbranden, Flor Van der Eycken, Luc Vernailen, leden van de Vlor;

Sam Coomans, Jonas De Raeve, Justine Scholiers, Anne Vandenborre, commissie onderwijs SERV;

Jolien Coenraets, Ellen Claes, Robbie Courtois, Johan Deprez, Frank Neven, Isabel Goffa, Nathalie Nouwen, Natalie Revis, Annick Van Daele, Kris Van den Branden, Karel Van Nieuwenhuysse, Ines Verschaeren, namens de ontwikkelcommissies

Fien Depaepe, namens de valideringscommissie;

2 Verontschuldigd

Kristof Dewitte, Patrick Loobuyck, Lea Maes, Christelle Opdebeeck, An Steegen, Anne Van de Sompel, Hilde Van Keer, Tom Van Schepdael, Lode Vermeersch;

3 Schets van het opzet

De Vlaamse Regering gaf de aanbeveling aan de Vlor en de SERV om zich bij hun analyse van de voorstellen voor de eindtermen tweede en derde graad van het secundair onderwijs te laten adviseren door afgevaardigden van de ontwikkelcommissies en de valideringscommissie. Het vast bureau van de Vlor en de commissie Onderwijs van de SERV beslisten om dit overleg gezamenlijk te organiseren.

De Vlor en de SERV hebben per cluster van competenties één wetenschappelijke expert uitgenodigd en één praktijkdeskundige. Er werden ook twee experten uit de valideringscommissie uitgenodigd. De deelname aan het gesprek werd beperkt tot leden van de ontwikkelcommissies. Er werden geen andere experten uitgenodigd.

De Vlor en de SERV boden de aanwezigen de mogelijkheid om hun bezwaren te formuleren bij het voorstel van decreet dat voor advies voorligt. Ze werden gevraagd om concreet aan te geven wat hun bezwaren waren en, waar mogelijk, concrete voorstellen te doen om aan hun bezwaren tegemoet te komen. Er kwam een grote respons op de vraag om dit bij voorkeur schriftelijk vooraf te bezorgen. Uit de ingestuurde bijdragen blijkt ook dat de input breder werd afgetoetst met andere leden van de ontwikkelcommissies en valideringscommissie. De raden zijn de betrokkenen daarvoor bijzonder erkentelijk. Deze input gaat, net als dit verslag, als bijlage bij dit advies.

4 Agenda

Wegens de Corona-maatregelen verliep deze vergadering digitaal via MS Teams.

Mia Douterlungne en Pieter Kerremans. Verwelkoming

Geert Schelstraete (voorzitter werkgroep modernisering einddoelen Vlor). Toelichting bij de werkwijze en schets verloop van de middag

Dominiek Desmet en Wendy Luyckx, namens de onderwijsverstrekkers. Principes van en voor de aanpassingen aan het gevalideerde voorstel van einddoelen

Bespreking insteken vertegenwoordigers ontwikkelcommissies

Frank Neven. Digitale competenties en mediawijsheid

Johan Deprez en Isabel Goffa. Competenties inzake wiskunde. In bijlage bij deze bijdrage werd eveneens een input bezorgd van het STEM-platform.

Karel Van Nieuwenhuysse. Historisch bewustzijn

An Steegen. Ruimtelijk bewustzijn

Pauze

Kristof De Witte. Financieel-economische competenties

Ellen Claes en Patrick Loobuyck. Burgerschapscompetenties

Valeria Catalano, An De Moor, Vanessa De Wilde, Nathalie Nouwen. Talen

Lode Vermeersch, Koen Crul. Kunst en Cultuur

Lea Maes. Bio-medisch-sociale competenties (onder voorbehoud van een voorstel dat we eventueel nasturen)

Fien Depaepe. Visie van de valideringscommissie

Afsluitende vragenronde (vanuit de onderwijsgeledingen en vanuit de sociale partners aan de leden van de ontwikkel- en valideringscommissies)

Geert Schelstraete en Joris Renard. Afronding en bedanking

5 Verslag

5.1 Dominiek Desmet (Katholiek Onderwijs, Vlaanderen) en Wendy Luyckx (GO!). Principes van en voor de aanpassingen aan het gevalideerde voorstel van einddoelen

De onderwijsverstrekkers geven toelichting bij de principes die werden gehanteerd bij de wijzigingen aan de eindtermen zoals gevalideerd door de valideringscommissie.

De toelichting gebeurde aan de hand van een ppt-presentatie (zie bijlage 3).

De toelichting wordt mee onderschreven door alle onderwijsverstrekkers en niet enkel door de woordvoerders op dit overleg.

5.2 Bespreking insteken vertegenwoordigers ontwikkelcommissies

5.2.1 Frank Neven. Digitale competenties en mediawijsheid

Frank Neven licht het voorstel en de alternatieven toe. Het voorstel is doorgesproken met de leden van de ontwikkelcommissies en leraren en ook door hen onderschreven. Hun namen zijn terug te vinden in de bijdrage.

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 4.

In het overleg worden volgende (in deze volgorde) elementen ingebracht :

- Heeft de ontwikkelcommissie gedacht aan de tijdsbesteding? Dat was geen opdracht, maar is er toch rekening mee gehouden? De argumenten van de bijdrage zijn heel terecht

maar de onderwijsverstrekkers hebben de tijdsbesteding bekeken voor de totaliteit van de sleutelcompetenties. Haalbaarheid is een reële zorg. Indien zou worden ingegaan op de interessante en goed onderbouwde voorstellen vanuit de experten, blijft onduidelijk wat in de plaats wordt geschrappt. Dat is wel de consequentie om tegemoet te komen aan de vraag naar haalbaarheid.

- Dhr. Neven vindt tijdsbesteding een terechte vraag. De ontwikkelcommissie heeft regelmatig gevraagd aan de onderwijsverstrekkers welke tijd ze hieraan wilden besteden maar er is geen antwoord op die vraag gekomen. Wij zijn uitgegaan van wat we minimum verwachten voor de leerlingen in alle finaliteiten om in deze digitale tijd te kunnen meedraaien wanneer ze afstuderen. Eindtermen leggen een minimumlat. Wellicht bieden de onderwijsverstrekkers toch nog meer aan dan dat. De leerplanmakers moeten dat o.a. via de leerplannen invullen. De taak van de experten in de ontwikkelcommissies is om een coherent geheel van eindtermen voor te leggen dat toekomstbestendig is. Maar de haalbaarheid is zeker een moeilijke oefening.
- Een aantal ervaringsdeskundigen toonden bij de ontwikkeling van die eindtermen ongerustheid en meenden dat het met de schrapping wél haalbaar en uitvoerbaar zou zijn. Met de toelichting lijkt het, naar de mening van de spreker, toch een goede zaak om computationeel denken op te nemen in de arbeidsmarktfinaliteit.
- Toch de vraag om het geheel te bekijken, w. We mogen niet vergeten dat er voor dubbele finaliteit en arbeidsmarktfinaliteit ook beroepscompetenties zijn. De doelen met betrekking tot informatica bv. moeten als één geheel worden bekeken met de specifieke eindtermen en de beroepskwalificaties. In die studierichtingen waar informatica nodig is, is dat ook in de beroepskwalificaties aanwezig. Het lijkt er soms helemaal uit te zijn maar dat is niet het geval. Er is hier geen rekening gehouden met de beroepskwalificaties.
- Een lid is voorstander om informatica zeker in de derde graad doorstroom te behouden, het gaat om een knelpuntberoep, maar is als leerkracht toch bezorgd over de uren die ze per week maar hebben en wat ze in die paar uur moeten doen. Is het een optie om te verschuiven naar het specifiek gedeelte?
- Dhr. Neven vindt dit een goede suggestie, maar houdt toch een pleidooi om de basiskennis van programmeren over te brengen zodat leerlingen weten wat ze met computers kunnen en dat ze gewapend zijn voor de toekomst. Ook dokters of biologen zijn daar bij gebaat. Hij is terughoudend om het alleen door te sturen naar SPET. Het is belangrijk te gaan voor een brede opleiding en de eindterm in de doorstroom 3de graad volledig behouden.

5.2.2 Johan Deprez en Isabel Goffa. Competenties inzake wiskunde. In bijlage bij deze bijdrage werd eveneens een input bezorgd van het STEM-platform.

Johan Deprez licht het voorstel en de alternatieven toe, ook namens Isabel Goffa die is uitgenodigd op het overleg als ervaringsdeskundige. Het voorstel is overlegd met een aantal leden van de ontwikkelcommissie.

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 5.

De sprekers onderschrijven ook het voorstel van het stemplatform dat ze eveneens als bijlage bij hun inbreng hebben gevoegd (bijlage 6). Hun tekst over wiskundige competenties moet als aanvullend gelezen worden bij het advies van het STEM-platform. Zij geven te kennen het

standpunt van het STEM-platform niet toe te lichten omdat ze niet betrokken waren bij de totstandkoming ervan. Het STEM-platform formuleerde op eigen initiatief zijn standpunt.

In het overleg worden volgende elementen ingebracht, in chronologische volgorde :

- De expert digitale competenties treedt het belang van grafen bij voor informatica en voor de ontwikkeling van algoritmen. Er zijn heel mooie linken te leggen tussen informatica en grafen. Vanuit dat standpunt is er ook steun voor het voorstel van het STEM-platform.
- De voorzitter vraagt of er reacties zijn op de elementen uit het voorstel van het STEM-platform die nog niet aan bod kwamen, nl. de integratie van STEM-elementen en de basisbeginselen van elektriciteit, die niet geschrapt zouden mogen worden volgens het STEM-platform.
- De twee bovengenoemde elementen worden niet geschrapt. Ze zijn uit de basisvorming gehaald maar zijn toegespitst op wie die competenties nodig heeft. Ze komen zeker aan bod in de beroepskwalificaties, in die richtingen waar ze noodzakelijk zullen zijn.
- Integratie is een didactisch principe en is dus niet op zijn plaats in eindtermen. Als integratie van leerinhouden toch op niveau van de leerling beoogd wordt, is het eerder om op te nemen als een beheersingsniveau binnen een eindterm.
- Dhr. Deprez wil het opnemen voor de geïntegreerde STEM. In het lerarenprogramma, educatieve masters, worden studenten allemaal opgeleid om de integratie te maken binnen het hele STEM-domein. Dit moeten we niet enkel op vlak van methodiek doen. Het is niet omdat je aparte disciplines uit de STEM-vakken beheerst, dat leerlingen dit kunnen integreren. Integratie is net een extra doel dat je daarbij aanbrengt.
- Integratie van leerinhouden is een basisprincipe van de filosofie achter STEM. Die integratie legt de link naar oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen. Het is een basisgedachte van de STEM-agenda en moet er ook voor zorgen dat meer meisjes kiezen voor STEM.
- De expert digitale competenties wou dezelfde opmerking maken: dit is een zeer belangrijk onderwijsdoel. Als we dit doorschuiven, bereiken we diegenen die al weten dat ze STEM interessant vinden en missen we een hoop leerlingen die nog niet weten of ze dit interessant vinden. Dezelfde problematiek doet zich voor wat betreft het aantrekken van meisjes in de informatica.

5.2.3 Ines Verschaeren. Wetenschappelijke competenties

Ines Verschaeren licht toe dat de ontwikkelcommissie geen alternatieve voorstellen heeft geformuleerd voor de wetenschappen. Er zijn geen verdere opmerkingen voor biologie, chemie en fysica voor alle voorgestelde studierichtingen.

Op het eind van de vergadering merkte een vertegenwoordiger uit de ontwikkelcommissie wetenschappen op dat ze akkoord kunnen gaan met de verschuiving van elektriciteit / Fysica naar de specifieke eindtermen.

5.2.4 Karel Van Nieuwenhuysse. Historisch bewustzijn

Karel Van Nieuwenhuysse licht het voorstel en de alternatieven toe. Het voorstel is overlegd met een aantal leden van de ontwikkelcommissie.

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 7, 8, 9 en 10.

In het overleg worden volgende elementen ingebracht, in chronologische volgorde :

- De bijdrage is een heel interessant voorstel omdat het rekening houdt met de haalbaarheid. Het maakt schrappingen ongedaan maar stelt andere en bijkomende schrappingen voor. Het klopt dat haalbaarheid bij historisch bewustzijn al besproken werd. Maar de ontwikkelcommissie had enkel zicht op het eigen eindresultaat. Dat geldt ook voor de vorige bijdragen.. Dat moet allemaal apart haalbaar zijn. Maar is het nog haalbaar in zijn geheel? Wat zeker geen goed beeld geeft, is het aantal eindtermen tellen. De eindtermen oude en nieuwe stijl hebben een ander statuut en een andere opbouw.
- Het verband tussen verleden, heden en toekomst is belangrijk. Deze doelen zijn niet helemaal verdwenen maar het zou misschien niet slecht zijn de voorstellen die worden gedaan op dat punt te herbekijken.
- In dit voorstel is er inderdaad echt wel gezocht naar een alternatief voor de schrappingen die zijn gemaakt en het voorstel houdt rekening met het criterium haalbaarheid.
- Scholieren vinden de aangehaalde topics belangrijk. Naar aanleiding van het Leopold II-debat vroegen leerlingen zich af hoe komt het dat ze daar zo weinig over weten. De informatie diende uit het nieuws gehaald te worden. Het is iets waar leerlingen nieuwsgierig naar zijn.
- Er is eerder goed aangegeven dat het voorstel uit historisch bewustzijn doordacht en sterk is en vanuit een zelfde niveau van haalbaarheid geformuleerd is.
- Het klopt dat er in de individuele ontwikkelcommissies naar de haalbaarheid gekeken is. Het klopt niet dat er daarbuiten niet ook naar de globale haalbaarheid gekeken is. Vraag is, gezien de positieve reacties voor historisch bewustzijn, hoe daar nu mee verder gegaan wordt. Wordt de bijdrage enkel vastgehecht aan het advies of, als we het eens geraken over voorstellen, wordt dat meegegeven in het advies of wordt dat opengelaten en overgelaten aan de Vlaamse Regering aan wie het advies gegeven wordt?
- De voorzitter geeft aan dat als er een consensus zou ontstaan, we dat moeten opnemen in het advies. Maar er moet binnen de VLOR en de SERV bekeken worden hoe de leden van de werkgroepen hier naar kijken en hoe ze er op willen reageren.
- Terechte vraag, maar de raden moeten advies geven op het voorstel dat voorligt. Zonder vooruit te lopen op het advies, wordt gevraagd te vermijden om specifieke aanpassingen te vermelden. Er kan vermeld worden in het advies dat er tijdens dit overleg een consensus was over de bijdragen, zonder in detail te gaan over individuele eindtermen.
- Ondersteuning voor de tussenkomst dat het, gezien dit moeilijk debat dat toch maatschappelijke repercussies heeft, onze plicht is de consensus die er zou kunnen zijn tussen academici en de partners rond de tafel in het advies op te nemen.
- Vraag aan Ahovoks hoe de globale haalbaarheid is bekeken.
- Daarvoor was geen systematiek die tot in detail was uitgewerkt. In de ontwikkelcommissies zaten verschillende geledingen en vanuit de onderwijskoepels ook een aantal generalisten die in verschillende ontwikkelcommissies zaten. Vanwege deze personen zijn er stelselmatig reacties gekomen op de haalbaarheid. Het is echter niet eenvoudig als je niet weet hoeveel uren er zijn voor een eindtemenpakket. Bij de ontwikkeling is, ook voor de specifieke eindtermen, uitgegaan van een indicatief aantal globale uren. Op basis van een afweging daaraan is aan de ontwikkelcommissies gevraagd

om nog een aantal wijzigingen door te voeren, de experts verwezen er ook al naar, zowel verschuivingen als schrappingen.

- Er kan op twee manieren naar haalbaarheid worden gekeken. Inhoudelijke haalbaarheid versus haalbaarheid in de tijd. Het probleem zit meestal in de haalbaarheid qua tijd. Er is veel respect voor het werk van de ontwikkelcommissies, maar zij konden onmogelijk weten hoeveel tijd er is omdat er geen door de overheid bepaalde lessenroosters zijn. Dit is een gevolg van het loskoppelen van eindtermen en vakken. Echt niet eenvoudig om te weten hoe de uitdaging waar we voor staan, precies moet worden aangepakt.
- Wat de haalbaarheid betreft, klopt het wat door Ahovoks is ingebracht. Maar er is geen rekening gehouden met de beroepskwalificaties. Er zijn uren, vrijblijvend, vooropgesteld want het zijn de onderwijsverstrekkers die zullen bepalen hoeveel uren ze daaraan zullen besteden. De tijd die zal kunnen besteed worden aan het arbeidsmarktgerichte zal inboeten bij wat nu het geval is. Haalbaarheid moet beoordeeld worden vanuit het geheel: basisvorming, specifieke eindtermen en beroepskwalificaties. Inderdaad, inhoudelijke haalbaarheid is misschien niet direct een probleem, maar het heeft ook te maken met diepgang. Diepgang betekent extra tijd. De haalbaarheid qua tijd komt niet van de koepels maar van de scholen, van de leerkrachten die sterk betrokken worden bij dit alles.
- Haalbaarheid is een voortdurend aandachtspunt geweest, ook in de commissie talen. Maar dit criterium mist elke empirische basis. We hebben het al die tijd met inschattingen moeten doen. Dit was het geval in de ontwikkelcommissies maar ook het nieuw voorstel dat is goedgekeurd door de Vlaamse regering is er gekomen op grond van inschattingen. Over die inschattingen bestaan verschillende ideeën. Het is logisch omdat we elke empirische grond missen om dit hard te maken. En dit wordt ook vertroebeld door wat er in de leerplannen nog toegevoegd wordt en waar ook onderwijstijd naar toe gaat. Lastig om daar een zuivere discussie over te voeren. Er is niemand die niet-haalbare eindtermen wil vastleggen. Die zorg hebben we allemaal. Iedereen heeft naar haalbaarheid gekeken. Wel een lans breken dat haalbaarheid niet het allereerste is dat eindtermontwikkelaars voor ogen moeten hebben. Zij moeten zich bezig houden met wat absoluut essentieel is dat leerlingen hebben verworven aan het einde van het leerplichtonderwijs. De expert historisch bewustzijn heeft twee uitstekende voorbeelden gegeven van wat leerlingen absoluut moeten verwerven. Dan moet je de kwestie van de tijd omdraaien en als ontwikkelaar zeggen: hier moet de tijd naar toe gaan. Dan moet je de haalbaarheid als het ware manipuleren en dingen, niet eindtermen maar wat in leerplannen of handboeken staat, die niet prioritair of die verouderd zijn, laten sneuvelen. Haalbaarheid is een criterium waar we allemaal mee bezig zijn maar het is niet het heiligmakende of zaligmakende criterium.
- In welke mate de eindtermen nu haalbaar zijn, weten we niet echt. Er is geen mogelijkheid om dat nu te kunnen testen. Het is duidelijk dat dit gegeven wel mee een rol speelde tijdens het werk van de ontwikkelcommissies. Vraag is of deze discussie nu even kan blijven rusten en of er een mogelijkheid bestaat om te kijken naar de toekomst en bij te sturen? Er is geen objectieve basis om te zeggen wat precies hoeveel tijd zal vragen. We weten het gewoon niet.
- Toch graag de haalbaarheid scherp stellen. Er zijn twee perspectieven. Er is zeker aandacht besteed aan haalbaarheid. Maar wat met de haalbaarheid in het perspectief van specifieke doelgroepen en de inhoudelijke haalbaarheid? Voor het geheel van de

doorstroomfinaliteit heeft men gemikt op aso-profielen. Maar in de doorstroomgerichte finaliteit zitten er leerlingen die kiezen voor domeinoverschrijdende richtingen en voor domeingebonden studierichtingen. Dat zijn tso- en kso- studierichtingen. Voor talen, voor wiskunde en voor wetenschappen heeft men gemikt op aso-niveau. Het zal niet evident zijn om de ambitieuze doelen te halen voor talen in een domeingebonden studierichting technologische wetenschappen. Inhoudelijke haalbaarheid, dat is reeds gezegd: je kan veel bereiken als je veel tijd hebt maar er zijn ook grenzen daaraan. En hoe is de globale haalbaarheid over de sleutelcompetenties in de ontwikkelcommissies bekeken? De ontwikkelcommissies werkten met de bril van hun domein. Ze konden geen uitspraken doen over de globale haalbaarheid. Het is belangrijk te durven nadenken over wat essentieel is opdat leerlingen het minimum bereiken. Je moet daarbij uitgaan van het principe 'less is more'. In deze discussie wordt nu gefocust op de aanpassingen, maar daarnaast is er een heel pakket aan eindtermen dat is blijven bestaan. Zelfs vanuit een minimale interpretatie zal dit pakket al moeilijk zijn voor een grote groep leerlingen.

- De expert historisch bewustzijn geeft aan dat het goed zou zijn dat de consensus in het advies wordt opgenomen omdat dat natuurlijk ook voorwerp is van dit overleg.
- De vergelijking met de oude eindtermen is gebeurd. Er zijn ook een aantal elementen niet opgenomen in de nieuwe eindtermen. Ook daar is er naar evenwicht gezocht. Voor de doorstroomrichtingen is er een evenwicht gezocht tussen aso- en tso-richtingen, met een neiging naar aso (iets over de helft, voor 60%). Maar het is zeker niet het aso-niveau dat is vooropgesteld. In de indicatieve lessentabellen zijn een aantal uren voor beroepskwalificaties opgenomen. Zeker goede suggestie om de evaluatie van de eindtermen af te wachten.
- Bij de start van de ontwikkelcommissies werd een toelichting gegeven over de matrix met daarin de drie finaliteiten. Het is dan ook merkwaardig dat er in de discussie over de haalbaarheid teruggerepen wordt naar aso, tso en bso. De nieuwe matrix gaat uit van een nieuw profiel, doorstroom moest één profiel zijn, maar nu wordt er toch terug gekeken naar de oude profielen.

5.2.5 An Steegen. Ruimtelijk bewustzijn

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 11.

5.2.6 Kristof De Witte. Financieel-economische competenties

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 12

Omdat de heer De Witte zich moest verontschuldigen, vond er geen overleg meer plaats over dit voorstel.

5.2.7 Ellen Claes en Patrick Loobuyck. Burgerschapscompetenties

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 13.

In het overleg worden volgende elementen, in chronologische volgorde ingebracht:

- Uit de bevraging van de scholierenkoepel blijkt dat leerlingen deze competenties erg belangrijk vinden. Ze willen hierover leren, ook leerlingen uit het huidige tso en bso.
- Uit onderzoek blijkt dat er een kloof bestaat tussen de mate waarin lerenden uit aso, tso en bso deze competenties beheersen. Ze zijn echter zelf vragende partij om

burgerschapscompetentie te verwerven. Vooral in de arbeidsmarktgerichte finaliteit is nu volgens de experts te veel geschrappt. Het is niet dat leerlingen uit bso en tso dit niet willen leren, integendeel.

- Het gaat om de derde graad. In de arbeidsmarktgerichte finaliteit wordt er wel tot en met het einde van de tweede graad gewerkt aan kennis inzake burgerschapscompetenties. De sluitsteen is de attitude en die blijft overeind in de derde graad. Daarenboven wordt in de derde graad van de arbeidsmarktgerichte finaliteit zeker nog gewerkt aan burgerschapsattitudes. Het bereiken van een attitude impliceert een hoog beheersingsniveau. Competenties, vervat in de beroepskwalificaties, bouwen verder op deze doelen: samenwerken, duurzaamheid, omgaan met diversiteit.
- Het is belangrijk dat alle toekomstige burgers kunnen beschikken over gelijkwaardige competenties inzake burgerschap. Om tot dat attitudele niveau te komen, is kennis nodig. De democratische rechtsstaat, gaan stemmen, ... het is net in de derde graad dat dat nog belangrijker wordt. Leerlingen worden een deel van de democratische rechtsstaat, als burger. We zijn zeker bekommerd om de haalbaarheid, maar het gaat bijvoorbeeld ook over duurzaamheid. Het zou jammer zijn dat dat niet meer aan bod komt. Ook veel werkgevers zouden wensen dat werknemers kennis hebben van diversiteit en van duurzaamheid. Er bestaat een vrees voor een tweedeling inzake burgerschap, wat niet wenselijk is.
- Scholieren bevestigen deze vaststelling. Uit projecten in scholen, uitgevoerd door de Vlaamse Scholierenkoepel, blijkt dat er een vraag is naar competenties inzake burgerschap en politiek. Die projecten zijn nodig omdat leerlingen kennis over bv. politieke partijen missen.
- Leerlingen willen dit, dat is correct, maar over andere eindtermen zeggen ze misschien dat ze ze niet willen. Is dit het enige criterium? De betrokken eindtermen zijn voor de derde graad in de arbeidsmarktgerichte finaliteit beperkt maar ze bouwen voort op de tweede graad. Burgerschap is zeer belangrijk. Dat moet een tijd kunnen meegaan. Leraren moeten zeker voor deze competenties inspelen op actuele ontwikkelingen. De 'zoals'-verwoording in de eindtermen betekent dat leraren kunnen kiezen in functie van de actualiteit.
- De perceptie dat er in de derde graad van het secundair onderwijs met arbeidsmarktgerichte finaliteit niet meer wordt gewerkt aan burgerschap, wordt ten stelligste ontkend. Er wordt verwezen naar verschillende einddoelen, waaronder bijvoorbeeld het hanteren van strategieën voor samenwerking in een diverse samenleving en het geven van historische en actuele voorbeelden van racisme. Het is jammer dat als er bij een eindterm, waar geen kennis bijstaat, gesuggereerd wordt dat hierrond niet meer wordt gewerkt. Het statuut van deze eindtermen is sterk veranderd. Ze zijn opgenomen in de bouwstenen. Een attitude veronderstelt het hoogste beheersingsniveau binnen een competentie. Er zijn ook onderdelen en kenniselementen van burgerschap, zoals bijvoorbeeld opbrengen van respect, opgenomen in andere sleutelcompetenties. Dus er is geen bezorgdheid nodig dat dit niet door de onderwijsverstrekkers opgenomen zou worden.
- Het onderscheid dat gemaakt wordt tussen doorstroomgerichte finaliteit en arbeidsmarktgerichte finaliteit is problematisch. Er zijn te weinig waarborgen dat leerlingen uit de arbeidsmarktgerichte finaliteit een voldoende brede waaier aan

burgerschapscompetenties wordt aangeboden, terwijl zij dat net in zekere zin het meeste nodig hebben. Alle bouwsteentjes zijn nodig ook voor de arbeidsmarktfinaliteit.

5.2.8 Nathalie Nouwen. Talen

Nathalie Nouwen licht het voorstel toe.

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 14

In het overleg worden volgende elementen, in chronologische volgorde ingebracht:

- Er zijn in deze sleutelcompetentie weinig wijzigingen aangebracht. Wel dient in acht genomen dat taal essentieel is om andere leerdoelen te realiseren.
- De bouwstenen voor taalsystematiek staan niet op zich. Leerlingen moeten die inzetten in geschreven en mondelinge communicatie. Dit reikt verder dan het kennen van theorie.
- Met betrekking tot literaire genres wordt aangegeven dat de competenties om verschillende literaire teksten te lezen en te begrijpen overeind blijven. Maar er wordt niet langer gefixeerd op het definiëren van de genres.
- De meerwaarde van het weglaten van voorwaardelijke zinnen ontgaat de spreker. Dit levert geen tijdswinst op. Het geeft blijk van een grotere consistentie om dit wel mee op te nemen.

5.2.9 Lode Vermeersch, Koen Crul. Kunst en Cultuur

De inbreng van de experts is terug te vinden als bijlage 15

5.2.10 Lea Maes. Bio-medisch-sociale competenties (onder voorbehoud van een voorstel dat we eventueel nasturen)

De inbreng van de experts is terug te vinden als bijlage 16

5.2.11 Jolien Coenraets, Initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties

De inhoud van de toelichting is te vinden als bijlage 18

5.2.12 Fien Depaepe. Visie van de valideringscommissie

De inhoud van de toelichting is terug te vinden als bijlage 17

In het overleg worden volgende elementen, in chronologische volgorde, ingebracht :

- Het proces dat leidde tot het voorstel, zoals nu door de regering is goedgekeurd, was onvoldoende transparant. Dit is de eerste keer dat de leden van de ontwikkelcommissies kennis kunnen nemen van de argumenten van de onderwijsverstrekkers en van de principes die hierbij werden gehanteerd. Een terugkoppeling op een eerder moment had zeker verheldering kunnen geven. Het baart zorgen dat er aanpassingen zijn gebeurd maar dat een grondige analyse, ook met de vakantie, onmogelijk was. Het baart zorgen dat het snel moet gebeuren en het baart zorgen voor de samenhang in functie van wat we willen bereiken en wat we willen voor de leerlingen.

- Indien wordt ingegaan op in se redelijke voorstellen vanuit de experts, blijft onduidelijk wat wordt geschrappt om tegemoet te komen aan de vraag naar haalbaarheid.
- Sommige leden vinden dat de bijdragen aantonen dat de voorstellen grondig moeten worden bekeken. Er is in het algemeen wel grote waardering voor de tussenoplossingen die worden gesuggereerd.
- Er wordt verwezen naar de memorie van toelichting die een omstandige toelichting geeft bij de verschuivingen in de eindtermen en de principes die deze stuurden. Het betreft ook een gezamenlijke oefening van alle onderwijsverstrekkers.
- Sommige leden zijn van oordeel dat er een consensus groeit rond historisch bewustzijn en computationeel denken. Andere leden geven aan dat ze de voorstellen goed hebben beluisterd maar dat stilzwijgen niet noodzakelijk instemming betekent. Het is heel moeilijk om inhoudelijk door te gaan, omdat sommigen zich wel aangesproken voelen, sommigen niet bij bepaalde onderdelen. Er mag geen misverstand over bestaan dat er tijdens dit overleg geen advies namens de SERV en/of de vlor wordt gemaakt. Er leeft wel een gevoeligheid voor alle argumenten.
- Een expert geeft aan dat dit toch de plek en het moment is om de discussie te voeren.
- Het is zeker jammer dat er niet meer tijd is, maar de tijd dringt voor de eindtermen. Er is nog een heel traject te gaan tussen dit advies en de implementatie in scholen binnen de periode van 1 jaar.
- Dit overleg met woord en wederwoord is erg verduidelijkend en geeft een meerwaarde aan het hele proces. Het is belangrijk om argumenten van verschillende kanten te kunnen beluisteren.
- Het is belangrijk om de focus van de discussie goed te zien: wat is wenselijk ? wat is essentieel ? hoe verhoudt dit zich tot haalbaarheid vooral in de richtingen met dubbele finaliteit en arbeidsmarktfinaliteit? welke voorwaarden moeten worden gerealiseerd om het wenselijk en het essentiële te kunnen realiseren ?

5.2.13 Afsluitende vragenronde en opmerkingen vanuit de onderwijsgeledingen en vanuit de sociale partners aan de leden van de ontwikkel- en valideringscommissies

In het overleg worden volgende elementen in chronologische volgorde ingebracht :

- De indruk is dat de eindtermen vooral ontwikkeld zijn met het leerlingenprofiel uit het aso voor ogen en te weinig ruimte laat voor diversiteit tussen leerlingenprofielen. De matrix secundair onderwijs scheidt inderdaad een nieuwe situatie. In de studierichtingen met doorstroomfinaliteit zitten leerlingen met meerdere profielen in één finaliteit. Dit is vandaag niet het geval en daar is ook te weinig rekening mee gehouden. Daarom hadden de eindtermen hier sterker moeten mikken op wat essentieel is voor die verschillende profielen. De huidige en de nieuwe eindtermen moeten echt naast elkaar gelegd worden.
- De matrix is inderdaad een nieuw gegeven, wat een grote uitdaging zal zijn. Daar is alle begrip voor. Ahovoks geeft aan dat bij het ontwikkelproces de matrix herhaaldelijk is toegelicht. Er is altijd gesteld dat de tso- richtingen die in de doorstroom komen, niet hetzelfde gewicht aan basisvorming kunnen krijgen als de aso-richtingen en er is daarvoor ook geprobeerd om er een tussenweg in te vinden. Maar alle leden van de commissies

waren goed geïnformeerd en hebben het volledige kader gevat tijdens het ontwikkelproces.

- Welke lessen zal de overheid uit dit proces trekken voor de ontwikkeling van de eindtermen voor het basisonderwijs? In het basisonderwijs wordt gepleit voor één ontwikkelcommissie (zie advies van de raad basisonderwijs van de Vlor). In deze procedure was dat een pijnpunt en werd dat erg gemist.
- Een lid benadrukt dat bij het beoordelen van haalbaarheid, rekening moet worden gehouden met de arbeidsmarktgerichte competenties zoals verwoord in de beroepskwalificaties. Vanuit de onderwijsverstrekkers is aangedrongen om het globale plaatje te kunnen bekijken. Van zodra de eindtermen gekend waren, zijn de scholen geconsulteerd om na te gaan hoe we dat zouden invullen. In de ontwikkelcommissies is inderdaad het kader gegeven maar je kan niet goedkeuren zonder het volledige plaatje te zien. Zeker in een arbeidsmarktgerichte derde graad, met de basisvorming die nu voorligt, zal de component beroepskwalificatie, zoals we die nu kennen, in het gedrang komen en dan zullen we niet meer die kwaliteit kunnen leveren waar sectoren nu heel blij mee zijn. Een globale commissie moet ook daar naar kijken en moet ook evenredig samengesteld zijn. Ook de arbeidsmarkt moet meegenomen worden.
- Worden de deelnemers aan het overleg op de hoogte gehouden van wat het advies wordt? De voorzitter geeft mee dat het verslag bij het advies zal gevoegd worden. De deelnemers zullen het advies op de websites van de adviesraden kunnen raadplegen en zullen het verslag ontvangen.
- Diverse deelnemers drukken hun waardering uit voor het initiatief: rijke input, gedisciplineerd en met veel respect voor iedereen en hopelijk kunnen we landen in consensus.
- Dank aan alle sprekers vanwege de sociale partners. Het was heel boeiend. Ze zijn niet veel tussengekomen in deze debatten maar hebben wel goed en aandachtig geluisterd. Ze zijn benieuwd naar het gezamenlijke advies van de Vlor en de SERV en hopen op een zo groot mogelijke consensus.

De voorzitter dankt alle aanwezigen voor hun volgehouden aandacht, hun engagement en de constructieve dialoog.